

Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji trudnej

STRESZCZENIE

Niniejsza rozprawa doktorska stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, jakimi zasobami osobistymi dysponują osoby bezdomne w radzeniu sobie z sytuacją trudną. Pierwsza część pracy zawiera teoretyczne aspekty problematyki bezdomności. Przeanalizowano w niej znaczenie domu dla rozwoju człowieka. Przedstawiono pojęcie bezdomnego i bezdomności oraz prześledzono uwarunkowania prowadzące do przyjęcia przez jednostkę statusu osoby bezdomnej. Zgodnie z koncepcją Michała Porowskiego „bezdomność to względnie trwała sytuacja człowieka pozbawionego dachu nad głową albo nie posiadającego własnego mieszkania”¹. Literatura dotycząca przyczyn bezdomności wyróżnia perspektywę społeczną i jednostkową, które doprowadzają osobę do stanu wykluczenia.

W rozdziale drugim dysertacji przedstawiono wybrane konteksty problemu bezdomności. Dotychczas prowadzone badania odnośnie do skali omawianego zjawiska dotyczyły osób, które przebywały w miejscach instytucjonalnego wsparcia². Podjęta analiza pozwoliła na wyciągnięcie wniosku, że aktualnie poza zasięgiem badania pozostają osoby, które przebywają w miejscach nie mieszkalnych (dworce, ulice, działki). Bezdomnymi w głównej mierze są samotni mężczyźni (rozwodnicy, wdowcy lub będący w separacji) w wieku między 40. a 60. rokiem życia, posiadający wykształcenie podstawowe lub niepełne zawodowe, pozostający w bezdomności od co najmniej pięciu lat i najczęściej utrzymujący się ze świadczeń pomocy społecznej, zbieractwa, prac dorywczych lub renty/emerytury.

W rozdziale trzecim scharakteryzowano pojęcie sytuacji trudnej oraz koncepcję transakcyjnego modelu radzenia sobie ze stresem Richarda Lazarusa. Jednym z podstawowych pojęć w teorii R. S. Lazarusa jest transakcja, czyli wymiana pomiędzy możliwościami osoby (zasobami) a wymaganiami otoczenia³. Natomiast w rozdziale czwartym przedstawiono kategorie zasobów osobistych sprzyjających radzeniu sobie z sytuacją trudną. Pojęciu zasobów wiele uwagi poświęcił Aaron Antonovsky w modelu salutogenetycznym⁴ oraz Stevan Hobfoll, przyjmując, że ludzie dążą do utrzymania oraz rozbudowy zasobów⁵. W rozdziale piątym pracy przeanalizowano formy pomocy świadczone osobom bezdomnym przez instytucje administracji rządowej i pozarządowej oraz organizacje pozarządowe.

W drugiej części pracy zaprezentowano problem i metodę badań własnych. Celem badań było poznanie zasobów osobistych osób bezdomnych w radzeniu sobie z sytuacją trudną, przebywających w ośrodkach dla bezdomnych w województwie wielkopolskim.

¹ M. Porowski, *Bezdomność – obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych*, [w:] (red.) T. Pilch, J. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 433-443.

² Źródło: Dane statystyczne MPiPS, <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=1114>. Diagnoza przeprowadzona z 7/8 lutego 2013 roku określiła liczbę bezdomnych na 22.000 w placówkach instytucjonalnych, a około 8,5 tysiąca przebywających poza instytucjami.

³ S. E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, GWP, Gdańsk 2006, s. 137.

⁴ H. Sęk, *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 51-56.

⁵ S. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańsk 2006, s. 62-63.

Kluczowe było znalezienie odpowiedzi na pytanie, jakie zasoby osobiste posiadają osoby bezdomne oraz ustalenie zależności między poczuciem koherencji, poziomem samoskuteczności, wsparciem społecznym, samooceną zasobów a strategiami radzenia sobie osób bezdomnych w sytuacji trudnej, a także zbadanie korelacji zasobów osobistych bezdomnych z czynnikami demograficzno – społecznymi. Badania zostały przeprowadzone przez autorkę pracy w Ośrodkach dla bezdomnych w terminie od października 2014 roku do czerwca 2015 roku. Badaniami ilościowymi objęto 369 bezdomnych. Badania jakościowe przeprowadzono w grupie 7 respondentów. Zastosowano następującą kolejność narzędzi badawczych: *kwestionariusz wywiadu* (płeć, wiek, stan cywilny, wykształcenie i pochodzenie społeczne, okres pozostawania w bezdomności oraz miejsce pobytu bezdomnych), *WCQ (Ways of Coping Questionnaire)*, *Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29)*, *Skala ISEL - 40*, *Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności (GSES)*, *Skala E. Berga*, *Zmodyfikowana skala do badania poczucia społecznej stygmatyzacji dla osób bezdomnych*, *Zmodyfikowana Skala Tożsamości Ego (EIS)*, *wywiad ustrukturalizowany*.

W trzeciej części dysertacji dokonano analizy wyników badań własnych. Uzyskane wyniki wskazują, iż rodzaj placówki, w której przebywali bezdomni okazał się być moderatorem wielu spośród analizowanych relacji. Z tego też powodu zdecydowano się na testowanie modeli oddzielnie dla każdej z grup bezdomnych (placówki prochrześcijańskie vs pozostałe) wyjaśniających sposób radzenia sobie badanych z sytuacją trudną w zależności od posiadanych zasobów osobistych. Modele wykazały zależności tylko w stosunku do osób bezdomnych z ośrodków prochrześcijańskich. Stworzone modele ukazały, że sama tożsamość ego nie jest znacząca, ważne są zasoby osobiste jednostki takie jak: poczucie własnej skuteczności, orientacja życiowa, akceptowanie innych i odczuwane bezpieczeństwo. Zgromadzony w ten sposób materiał empiryczny potwierdził, że istnieje związek między radzeniem sobie w sytuacji trudnej a ogólnym przekonaniem bezdomnych o własnej skuteczności w radzeniu sobie z sytuacją trudną. Osobom bezdomnym z ośrodków prochrześcijańskich sprzyja adekwatna samoocena, wysokie poczucie *self efficacy*. Bezdomni mieszkańcy ośrodków prochrześcijańskich nie czują się stygmatyzowani, podkreślają rolę działań podejmowanych przez ośrodek, w celu minimalizowania poczucia bycia stygmatyzowanym, zwłaszcza rolę kierownika placówki jako osoby znaczącej. Uzyskany materiał empiryczny nie potwierdził natomiast związku między strategią radzenia sobie osób bezdomnych z sytuacją trudną a poczuciem koherencji. Nie wykazano także związku między obraną strategią radzenia sobie osób bezdomnych a ich statusem tożsamości. Rozdział piąty prezentuje model pracy z osobami bezdomnymi oparty na rozwijaniu zasobów osobistych. Zawarto w nim istotne elementy: nawiązanie relacji, wzmacnianie zasobów adaptacyjnych, monitorowanie i motywowanie do zmiany zachowań oraz indywidualny plan usamodzielnienia się.

W planowaniu działań profilaktycznych i naprawczych należy doceniać zasoby, którymi dysponują osoby bezdomne. Warto korzystać z dobrych praktyk ośrodków prochrześcijańskich i adoptować je do innych placówek.